

Botos Katalin

Pénzügypolitika és gazdaságpolitika

TARSOLY KIADÓ, BUDAPEST, 2011

Botos Katalin könyve tanulmánykötet, ugyanakkor egységes ívű, nagyszabású és összefüggő alkotás. A pénzügyek, a pénzügypolitika és a gazdaságpolitika összefüggésrendszeréről szólnak az egymáshoz szervesen kapcsolódó tanulmányok. Botos Katalin kötete három részből áll.

■ Az első rész Magyarország rendszerváltásait mutatja be, az ország mozgalmas, fordulatokban és gyakran gyötrelmekben gazdag történelmének mérföldköveit, fordulópontjait. Ezek nyomán kitűnően elemzi az egymást követő, gyakori irányváltoztatásokkal terhes korszakok gazdaságtörténeti, pénzügyi és gazdaságpolitikai tanulságait.

A rendszerváltozáskor születettek számára már történelem, hogy milyen utat tett meg Magyarország 1948-tól az 1989–1990-es rendszerváltásig, a kapitalizmustól a kapitalizmusra való visszatérésig. A tervutasításos gazdaság bevezetésétől a piacgazdaságra való visszatéré-

sig tartó korszak tanulságait a gazdaságelméleti, történeti és pénzügyi szempontokat egyaránt érvényesítve tárja fel a szerző. Mindhárom szempontot érdemes végigkövetni a könyv olvasásakor, mert éppen együttes alkalmazásuk teszi igen jellegzetessé és egyedi értékűvé Botos Katalin elemzését. Itt és most én azt emelném ki, hogy a pénzügypolitika és a gazdaságpolitika több évtizedes voluntarizmusát különböző eszközökkel, de folyamatosan erőltették. Az út járhatatlansága rendkívüli feszültségekhez, majd robbanáshoz vezetett. A politikailag determinált gazdaságpolitika alapcélja az volt, hogy a piac spontán erőit tervszerű, összehangolt, felülről irányított cselekvéssel helyettesítsék. Az utóbbi nem valósult, nem is valósulhatott meg. Botos Katalin *Ludwig Mises-t* és *Friedrich von Hayeket* idézve rámutat, hogy már ők „világossá tették, hogy a piaci árak híján elmarad az az információ, amely a termelés és a fogyasztás gazdasá-

gosságáról gondoskodik” (13. oldal). A legvoluntaristább korszakban (1948–1956 között) azt az irányelvet követték alapvetően, hogy a „legfontosabb ágakat fejlesztjük, függetlenül attól, hogy nyereségesek, vagy nem” – idézi a szerző az egyik akkori közgazdasági egyetemi jegyzetet. Így persze a közgazdasági racionalitás és a pénzügyi finanszírozhatóság szempontjai egyaránt háttérbe szorultak, olykor megpróbálták kikapcsolni azokat.

A hiányzó forrásokat a mezőgazdaság és a fogyasztás rovására, önkényes jövedelem- és vagyonelvonásokkal, elkobzásokkal próbálták megteremteni, természetesen sikertelenül. 1956 történelmi, gazdaságtörténelmi és gazdasági hatásait, tanulságait, korszakfordító szerepét mély elemzésben mutatja be a szerző. A gazdasági-pénzügyi törvényszerűségek az 1956–1968-as korszakban és az 1968-as új gazdasági mechanizmus bevezetése után is súlyos csorbát szenvedtek, olykor ignorálták azokat, amelyek súlyos következményeiről részletesen olvashatunk a könyvben. Az 1968 utáni évtizedeket szemléletesen Janus-arcú korszakként jellemzi a szerző. A külső és belső determináltságok részletes bemutatásával kifejti, hogy – találó kifejezésével élve, – ezek „kényszerzubonyhatással” jártak. (36. oldal) A kötetet olvasva árnyalt képet kapunk a gazdasági, politikai viszonyok változásainak történelmi mozgatórugóiról és hatásairól. A determinációk mögött is a szereplők történelmi felelőssége rejlik, ez is világossá válik az elemzésből.

A múlt több évtizedes determinációi közül a krónikus tőkehiány, a technológiai lemaradás, a modern vállalatvezetési és -szervezési ismeretek, a gyakorlat hiánya meghatározták a rendszerváltás kiinduló gazdasági körülményeit és a rendszerváltás utáni fejlődés feltételrendszerét behatárolták, korlátozó hatásuk hosszú távon is érvényesült. Pénzügyi téren a múlt terhes öröksége – az említettek mellett – leginkább a kötött devizagazdálkodás, a voluntarista árfolyam-politika negatív hatásaiban, a

tulajdonviszonyok és a bankrendszer problémáiban nyilvánult meg, amit az úgynevezett szocialista nagyvállalatok tömeges csődje és a KGST-piacok összeomlása, fizetési képtelenséggel tetézt. Ezeknek a tényezőknek az összefüggéseit adatokkal gazdagon dokumentálja és átfogóan elemzi a szerző. A transzformáció első évtizedében végbement átalakulás (átalakítás) fő hatásait, a fejlődési fázisok tartalmát és a pénzügyi, gazdaságpolitikai lépések okait és következményeit igen szemléletesen mutatja be Botos Katalin.

Fájó gond, hogy kapitalizmust tőke nélkül építeni bajos, hazai tőke azonban nem állt rendelkezésre és máig súlyos teher a hazai megtakarítások elégtelensége, ami az ország külső pénzügyi függésének, nagymérvű kiszolgáltatottságának fő okai, tényezői között szerepel. A magyar gazdaságpolitika determináltságáról, mozgásterének gyakori szűküléséről és időnkénti tágulásáról, tágíthatóságának feltételeiről átfogó képet kapunk a kötetből. A gyors liberalizáció és privatizáció kényszerei nem tettek lehetővé egy, Magyarország szempontjából kedvező megoldást, így a költségek és a veszteségek nagyobbak lettek, az előnyöket és a hasznot viszont döntően a tőkét befektető, a magyar vagyont irreálisan olcsón megszerző külföldiek fölőzték le. (Mélyen áron aluli értékesítések lényegében mindenütt előfordultak Kelet-Közép-Európában, de messze a legnagyobb mértékben Magyarországon). Az állami vagyont gyors értékesítését többek között az is motiválta, hogy az abból befolyt összeggel az államadósságot leépítsék. Az adósság azonban újratermelődött, a kamatos kamatok és gyakran az árfolyamromlás miatti veszteségek következtében, jóllehet az eredetileg felvett kölcsöntőke alapösszegét Magyarország többszörösen visszafizette. A finanszírozási gondokat tetemesen növelte és növeli az évről évre nagyobb profitrepatriálás és a spekulatív befektetések hasznának kivonása, ami az 1990-es évektől napjainkig egyre súlyosabb tehertétellé

vált. A miértekre gazdagon dokumentált, meggyőző elemzést kapunk Botos Katalin könyvéből. A szerző a világgazdaság és az EU-beli fejlemények hatásának elemzésébe szervesen bekapcsolja Közép-Európa és a Baltikum sorsának bemutatását. Kifejti a közös és eltérő fejlődési utakat meghatározó gazdasági, pénzügyi tényezők és a gazdaságpolitikák sajátosságait. A történelmi fejlődés tükrében tárja fel, hogy Magyarország miért vált a rendszerváltás élen járó országból több tekintetben is sereghajtóvá. A kapitalizmus újjászületésével „felszállt a nagy madár” (erről külön szól egy hasonló című fejezet), de a boldogság maeterlink-i kék madarára még most is várunk kell, illetve az elemzett gazdaságpolitikai tanulságok nyomán cselekedni kell érte.

■ A gazdaságpolitika területei között kiemelkedő szerepe van a reálgazdaság és a pénzügyek közötti konzisztencia megteremtésének, az ezt szolgáló gazdaságpolitikának. Erről szól a kötet második része. Az adóelméletek kapcsán a szerző megfogalmazza: „Mit üzen az elmélet történet a mának?” Az adóelméletek tanulságait világos okfejtéssel *Adam Smith*től napjainkig összegezve mutatja be, hangsúlyozva az adóztatás és adózás ésszerű gyakorlatára vonatkozó tanulságokat. A Smith óta máig érvényes alaptételek mellett száll síkra a szerző, amelyek a mindenkorai gyakorlatban oly sokszor sérülnek. Az ésszerű adórendszerben a beszédett adók „kellő mennyiségű közösségi jövedelmet biztosítanak, olcsón és arányos teherviselés mellett” (166. oldal). Botos Katalin idézi *John Stuart Mill*t is, aki hangsúlyozta, hogy „az adónak nem szabad a tőkeképződés ellen hatnia” (165. oldal). Sajnos nemcsak a hazai megtakarítások elégtelenek, hanem a képződő tőke sem a termelésbe, a reálgazdaságba áramlik, mivel annak profitja elmarad a pénzügyi befektetések hozamától. Az államadósság témáját az elméleti szempontok és a gyakorlati kezelhetőség aspektusából világítja meg a szerző. Az államadósság megítélésével kapcsolatban *Kautz*

Gyula 1885-ben megfogalmazott tétéleiből kiindulva árnyaltan és részletesen kifejti a mai államháztartási politika számára érvényes tanulságokat. *Kautz* szerint az államadósság kezelhetősége függ „a nemzet általános vagyoni állapotától, a már létező államadósság nagyságától, a pénzügyi kormányzattól és ügyviteltől, továbbá nem jelentéktelen maga az adórendszer és fontos tényező az ország kül- és belpolitikai állása” (168. oldal). Botos Katalin részletesen reflektál ezeknek a tényezőknek a szerepére, illetve figyelembe nem vételük következményeire. Hangsúlyozza, hogy nincs túladósodás túlhitelezés nélkül, a hitelezők és hitelfelvevők egyaránt gyakran átlépik az ésszerű forráskihelyezést, illetve a teherviselő képesség határait. Joggal mutat rá okfejtésében arra is, hogy az egyének hitelfelvételkor – főleg a közgazdasági és pénzügyi ismeretek híján lévők – nem képesek reálisan felmérni és beárázni a devizaárfolyamok változásának kockázatát, s módjuk sincs védekezni ellene.

A szerző a túlfogyasztásról szóló tanulmányában a piaci torzulásokkal, az egyéni túlfogyasztással, a nemzetgazdasági és világméretű eladósodási válsággal foglalkozik. Különösen érdekesnek tartom a túlfogyasztás három szintjéről írottakat. A torzult piacon mesterséges igényeket, szükségleteket generálnak, azért hogy mindenáron profittöbbletet érjenek el. A termelés célja maga a profit, gyakran a hasznosság helyett manipulált igények mesterséges gerjesztéséről van szó. A „*fiat money*”-ből nemcsak a tényleges áruk és szolgáltatások tranzakciós igényét, hanem a spekulációs pénzigényt is ki kell elégíteni, ami a nemzetközi pénzügyi luftballon aggasztó méretű felfúvódásához vezetett, ami folytatódik. A nemzetgazdasági túladósodás problémája világméretűvé vált, egyre több ország válik krónikusan eladósodottá. Ez azért különösen aggasztó, mert a pénzügyi helyzet gyakran akkor is tovább romlik, amikor nem áll fenn importtöbblet, túlfogyasztás. Számos országban, Magyarországon is, a

külkereskedelmi mérleg exporttöbbletet mutat és a költségvetés elsődleges, az adósságszolgálat nélkül számított egyenlege aktív szaldóval zár, de az adósságteher finanszírozása miatt a teljes mérleg deficitese.

■ Botos Katalin könyvének harmadik része „A nemzetközi gazdaság – nemzetközi pénzügyek” a világgazdasági centrumok átrendeződésével és a nemzetközi versenyképesség változásainak hatásaival foglalkozik. Nagy kérdés, hogy Európa képes lesz-e saját versenyképességének helyreállítására, nagyobb hozzáadott értékkel, termelékenységnöveléssel vagy jelentős életszínvonal-áldozatokra kényszerül. A világgazdasági centrumok átrendeződése, a világpiaci versenyképesség nagymérvű változása mindig együtt jár a nemzetközi pénzügyi erőviszonyok átalakulásával. A szerző tényekkel gazdagon alátámasztva elemzi Kína és India felemelkedésének gyors, látványos, de hatásaiban korántsem problémamentes útját. A gyors gazdasági növekedés nyomán rendkívül megnőtt ezeknek az országoknak a nyersanyag- és energiaigénye, környezetszennyezésük is drámai ütemben növekszik, az urbanizáció útja nemcsak a gazdaságban, hanem a társadalomban is mélyreható következményekkel és súlyos terhekkkel jár. A fejlett országokban a társadalom előregedése kielezi nemcsak a szociális ellátórendszer problémáit, hanem a születésszám visszaesése nyomán a jövőbeni munkaerő-potenciál is csökken, ami a versenyképesség romlásához vezet. Az ésszerű, igazságos és működőképes nyugdíjrendszerre vonatkozó igen értékes tanulmány Botos Katalin és *Botos József* közös alkotása. Ebben bemutatják és fontos érvekkel bizonyítják, hogy a nyugdíjrendszert ésszerű lenne pontrendszerre építeni, ami szerves összhangot teremtené a befizetések és kifizetések között, igazságosabbá tenné az újraelosztást, figyelembe venné a családpolitika szempontjait, illetve ösztönözné új generáció felnevelését és minél magasabb fokú taníttatását.

Botos Katalin sokrétűen elemzi a nemzetközi gazdaság és a nemzetközi pénzügyek összefüggéseit. Manapság sokat hallani, hogy a nemzetközi pénzügyi luftballon felfúvódásával a reálgazdaság és a pénzgazdaság elszakadt egymástól. Valójában az a helyzet, hogy a világban lévő pénztömeg elsősorban az irdatlan mennyiségű dollárkibocsátás nyomán sokszorosa a teljes világexport értékének és a világban lévő dollártartalékok növekedési üteme is sokszorosa a világkereskedelem bővülésének, aminek fő okát a spekulatív pénzmozgások képezik. Botos Katalin mély elemzéséből kiderül, hogy a reálgazdaság és a pénzgazdaság összekapcsolódása, egymástól való függésük szorosabb, mint valaha. A pénzgazdaság egyensúlytalanságai közvetlenül hatnak a reálgazdaságra, annak súlyos válságát okozva, hiszen a világban egyre több országban kell a pénzügyi egyensúlyhiányok terhét hordozni, az aggasztóan megnőtt adósságszolgálati kiadások a reálgazdasági fejlődés elől szívják el a forrásokat. A spekuláció miatti forrásvesztés, a megnőtt jövedelemlecsapolás a profitrepatriálás és a transzferárak révén további óriási terheket jelent. A külső források iránti igény világszerte megnőtt, s ez párosul az eltorzult tőkeáramlással, hiszen a tőke nem a fejlett országokból a fejlődőbe, hanem fordított irányba áramlik. A szerző részletesen bemutatja ennek negatív hatásait. A pénzügyi egyensúlyhiányok kezelésével kapcsolatban rámutat, hogy azt nem lehet pusztán árfolyamkiigazításokkal megoldani. A demográfiai viszonyok alakulása, a társadalmak alapvető értékvalasztása, értékrendje, a megtakarítási készség és képesség, a társadalombiztosítási, egészségügyi és nyugdíjrendszer működtetése mind átfogó, konzisztens cselekvési stratégiát igényel. A fejlődő országokban, köztük Kínában a társadalombiztosítás rendszere sürgős kiépítésre vár, de ez az ország méretét, lakosságának számát tekintve óriási feladat és jelentős világgazdasági következményekkel is jár majd. A belátható időben a kínai exportoffenzíva

folytatódására kell számítani, és igen sok függ attól, hogy az ország miként használja fel hatalmas devizatartalékait, meddig és milyen mértékben finanszírozza az USA kereskedelmi és fizetési mérlegének hiányát.

A könyv harmadik részének legizgalmasabb fejezetei az euró bevezetése utáni monetáris politikai dilemmákról, valamint a fiskális politika és a monetáris politika összehangolatlanságáról szólnak. Végül igen érdekes a legutóbbi, 2008–2010-es válság magyarázatainak összegzése. Botos Katalin a válságot mélyebb összefüggéseinek feltárásával mutatja be. Nagy ívű gondolatmenetben, autonóm megközelítésben elemzi a pénzügyi instabilitás okait, az állam és a piac torzulásait, a köz- és a magánszféra pénzügyi pozícióinak alakulását, a spekulációs befektetések pusztító hatásait, a tőke/munka arány eltorzulását.

Az USA-ban az elmúlt évtizedekben megnöttek a jövedelemkülönbségek. A magasan kvalifikált szakemberekből számos területen mégis hiány van, mert a fiatalok túl hamar lépnek ki a képzésből, a szükségesnél alacsonyabb kvalifikációval lépnek a munkaerőpiacra, így fokozottan vannak kitéve a munkanélküliség veszélyének. A szerző a válságot elemezve meggyőzően bizonyítja, hogy megingott a nemzetközi pénzpiacokba vetett bizalom és a tőkék menekülnek a kockázatos területekről. A gazdasági egyensúlytalanságok miatt a biztonságos finanszírozhatóság követelménye mindenütt előtérbe került. A piacok, köztük kiemelten a pénzpiac jó működtetéséhez elengedhetetlen (lenne) a megfelelő szabályozás. Az államnak a közszférában és a vállalati szektorban egyaránt a torzulások kiküszöbölésére kellene törekednie. Botos Katalin klasszikus, találó kifejezésével élve az elszabadult elvárások forradalma után a gazdasági-pénzügyi racionalitás, a fenntarthatóság, a teljesítményekre és felelősségvállalásra alapozott, megújított szociális piacgazdaságra van szükség.

A kihívásokhoz való alkalmazkodásra sokol-

dalú, többdimenziós elemzésekkel hívja fel a figyelmet Botos Katalin. Az igazságos(abb) adórendszerek kialakítása, a közkiadások újragondolása, a beruházások jobb allokációja, az állam, az egyetemek és a vállalatok együttműködése a kutatás-fejlesztésben, a stabilitás és fejlesztés egyidejű, tartós, iteratív megalapozása egyaránt fontos feladatok. A szerző rámutat, hogy a gazdaság túlmutat önmagán, társadalmi, erkölcsi, kulturális, civilizációs célokat, végső soron az emberi felemelkedést kell szolgálnia. Kiemeli, hogy az önérdék követése csak akkor teremtheti meg a közjót, ha a polgárok szilárd belső erkölcsi törvényeknek engedelmessé válnak. Ezt a szerző Smith nyomán fejti ki és saját, meggyőző okfejtéssel bizonyítja (266. oldal).

Botos Katalin könyve rendkívül tanulságos, mert a közgazdasági, pénzügyi elméleti kérdéseket korunk valóságával összevetve elemzi, és a XXI. századi világgazdaság új fejleményeinek összefüggéseit saját megközelítésben, komplex szempontrendszerrel érvényesítve tárja fel. Elemzése mindig összekapcsolódik a járható út keresésével, a válságjelenségek *Scyllái és Charibdisei* között. A szerzőnek ez a könyve is jól illeszkedik rendkívül gazdag életművébe, amelynek sok-sok kötetében korát messze megelőzve írt le fontos tanulságokat a pénzügyekről és Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolatairól, a magyar bankrendszer helyzetéről, perspektíváiról és a világméretű pénzügyi egyensúlyhiányok kezeléséről. Botos Katalin műve a tudományos kutatás, az egyetemi oktatás, a doktori képzés, a gazdasági, gazdaságpolitikai, pénzügyi döntéshozatal területén egyaránt igen hasznos iránymutatással szolgálhat. Elmélyült elemzéseket nyújtó, stílusában végig lendületes alkotását izgalmas és gazdagító elolvasni, diagnózisát érdemes komolyan venni, mert rá valós terápia építhető.

Kőrösi István

Levelezési cím: drikorosi@gmail.com